

СТАН ЧИТАЛЬНИЦТВА ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ У ГАЛИЧИНІ (1919-1939 РР.)

У статті розглядається проблема занепаду читальництва дітей та молоді Галичини (1919-1939 рр.). Автор визначила причини, що призвели до загострення цієї проблеми у 20-х рр. ХХ ст., а також проаналізувала фактори, які сприяли її вирішенню.

The article deals with the problem of the decline of children's and youth's reading in Halychyna (1919-1939). The author determined the reasons which led to the problem and gave the analysis of the factors which promoted its solution.

Актуальність дослідження. В Національній доктрині розвитку освіти у ХХІ ст. зазначено, що освіта в Україні спрямована на втілення національної ідеї, на виховання громадянина і патріота рідної держави, на прищеплення учням любові і поваги до української мови та культури. Важливу роль у різнобічному формуванні особистості поряд із закладами освіти відіграють громадські та культурні організації, позашкільні заклади, бібліотеки. Особливе місце у залученні дітей та молоді до культурних надбань нації посідають книги, журнали та часописи. Взагалі, традиційним для кожного народу є сприйняття книги як фактора духовного зростання особистості, як засобу підтримання національної ідеї та патріотичної думки: “Найкращим засобом поширення культури серед народу була дотепер книжка та часопис. Своєї важності не втрачуть вони ще довго. Тому поширення книжки й національного часопису між народом вказує до деякої міри на рівень його культурності” [11: 210]. Саме тому, нагального вирішення потребувала проблема занепаду читальництва серед дітей та молоді Галичини, яка особливо загострилася у краї у 20-х рр. ХХ ст.: “Нині книжка в сільській хаті стала рідкостею, хоч села засіяні густою сітею шкіл, а статистика виказує значне пониження неграмотності. Відразу до книжки перейшла зі сільської хати також і до домів наших інтелігентних родин” [7: 7].

У сьогоденні ця проблема також існує, адже комп'ютеризація та технічний прогрес значно послабили інтерес молодого покоління до книжок. Внаслідок чого проблема незадовільного стану читальництва дітей та молоді є актуальною і у ХХІ ст.

Метою статті є здійснення аналізу стану читальництва дітей та молоді Галичини (1919-1939 рр.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з причин даної проблеми, яка виникла у першій третині ХХ ст., вважаємо наслідки першої світової війни, в результаті якої кількість неписьменних була надзвичайно високою, а можливість навчання як дітей, так і дорослих – низькою. Але були й інші перепони, які не могли не позначитися на рівні читальництва дітей та молоді Галичини: “Говоримо виразно про теоретичне право українських дітей на науку в рідній українській мові... Не може бути мови про науку й навчання в українській мові в школі, де немає українського вчителя, де немає вчителя, що знає літературну українську мову. Не може бути мови про науку й навчання в українській мові, де шкільний т. зв. “український” підручник під оглядом змісту є очевидним педагогічним анархізмом, а під оглядом чистоти літературної мови жалюгідним наслідуванням-перекладом” [12: 22]. Таким чином, наступними перепонами у підвищенні у молоді зацікавленості книгою та часописом були:

- переважно польська мова навчання у школах;
- нестача кваліфікованих педагогів, вчителів;
- недостатня кількість підручників з рідною мовою викладання.

Занепад читальництва населення у 20–30-х рр. ХХ ст. Галичини викликав необхідність якісних змін в освітній галузі. Зокрема, незадовільний стан позашкільних закладів освіти (бібліотек, клубів, аматорських гуртків і т. д.) вимагав здійснення заходів щодо вдосконалення їх роботи. Особлива увага приділялася діяльності бібліотек, яка була

спрямована на проведення відповідної пропаганди української книжки серед населення краю та на залучення якомога більшої кількості учнів до бібліотек та читалень. Поради щодо ефективної реалізації цих завдань працівники бібліотек могли відшукати на сторінках журналів “Життя і знання”, “Учительське слово”, “Шлях виховання й навчання” та ін. У публікаціях (З. Вільшанецький “Даймо дітям книжки!”, “Роля дитячої книжки у вихованні”, М. Галущинський “Національні й громадські свята”, О. Грицай “Що читати нашим дітям”, “Народне читальництво”, С. Сірополко “Думки Т. Г. Масарика про книжку читання і читача”, І. Юцишин “Методика бібліотечної праці” та ін.) увага зверталася на незадовільний стан читальництва серед учнівської молоді та пропонувалися шляхи подолання цієї проблеми. Наприклад, надзвичайно актуальними і раціональними були статті Наталії Дорошенко. Авторка давала не тільки ґрунтовні рекомендації щодо комплектування бібліотек книжками (“Про комплектування читальняних бібліотек”), але й значну увагу приділяла залученню молоді до бібліотек та популяризації української книги (“Гурток прихильників книжки при читальняній бібліотеці”, “Жива бібліотека”, “Як оживити бібліотеку” та ін.). Н. Дорошенко визначила і проаналізувала найбільш ефективні форми співпраці бібліотекаря з читачами. До них належать: усна порада, групові читання книжок, вечори книжки, літературні суди. Зазвичай, усній пораді передувало проведення анкетування, яке спрямовувалося на вивчення читацьких інтересів (за віковими, соціальними, професіональними параметрами) та на визначення найбільш популярних книжок. Спираючись на інформацію анкет, працівник бібліотеки міг запропонувати ряд книжок тим відвідувачам, які прийшли вперше і вагалися у виборі творів [5].

Найлегшим та найоптимальнішим способом ознайомлення людей з наявною у бібліотеці літературою, на думку Наталії Дорошенко, були настінні тематичні списки книжок та виставкові стенди. При належному їх оформленні читач отримував інформацію про комплектування бібліотек та мав змогу обрати собі книгу відповідно до своїх знань та вподобань [5].

У багатьох статтях дослідниця аналізувала роботу бібліотек інших країн (США, Чехія, Німеччина) та пропонувала застосувати їх позитивний досвід для вдосконалення роботи українських бібліотек. Взірцем для Н. Дорошенко були бібліотеки Америки, діяльність яких вона описує у багатьох своїх публікаціях. Зокрема, особлива увага відводилася способам залучення дітей та молоді до бібліотек: “Щоб заохотити дітей до читання, а самочитання зробити приступним для убогих дітей, улаштовують дитячі бібліотечні клуби, гуртки домашнього читання і вечори з оповіданням казок, які притягають таку масу дітей, що багато з них не попадають відразу до помешкання і чекають терпеливо під дверима бібліотеки, стаючи в довгу чергу” [4: 119].

Таким чином, Наталя Дорошенко на основі аналізу діяльності вітчизняних та зарубіжних бібліотек визначила способи підвищення їх освітньо-виховного впливу на молодь, а як наслідок – покращення стану читальництва дітей і молоді Галичини.

Проте, болючим залишалось питання забезпечення бібліотек українськими книжками: “Є в нас багато міст і містечок, де в шкільних бібліотеках немає ні одної української книжечки, хоча в тих школах є значний відсоток українських дітей, що ніколи не мають у своїх руках книжечки до читання в рідній мові” [1: 219]. У зв’язку з цим доктор Антін Княжницький причину занепаду читальництва вбачав у відсутності “якісних” книг. Тому, він запропонував заходи, направлені на забезпечення дітей необхідною літературою:

1. Перередагувати “багато вартісних творів” на шкільні видання;
2. Спонукати українських письменників до написання для дітей відповідних творів;
3. Апробувати неапробовані досі твори;
4. Зробити переклад іншомовних творів на українську мову [8: 79-80].

Тобто, необхідною у навчанні дітей є і оригінальна, і перекладна література, яка сприяє ознайомленню молоді з українською та світовою культурою, традицією.

Розглядаючи роль книги у навчанні дітей, М. Семчишин наголошував не лише на доцільному підборі творів для читання, а й на необхідності здійснення їх детального аналізу.

Обговорення прочитаної книги і роз'яснення незрозумілих та дискусійних її аспектів забезпечувало глибоке розуміння учнями твору. Для кращого засвоєння школярами змісту книги, на думку дослідника, було доцільним виконання письмових вправ: “Це значить, що учень передаючи прочитаний та засвоєний зміст, мусить рівночасно подумати про відповідну форму вислову, мусить уміти висказати свої почуття, настрої та переживання. В тій цілі він, виказуючись на тему прочитаного, вживає до певної міри висказів, фраз, запозичених з книжки, що поволі зближує його до літературної мови і вчить вміло нею орудувати в слові й письмі” [13: 100]. Популяризації книжок серед молоді сприяло читання творів рідною мовою, проведення їх детального аналізу, а також виконання усних та письмових вправ, в результаті чого учні сприймали книгу як джерело знань, прагнучи до більшого пізнання оточуючого світу.

Ефективність навчання рідною мовою та книгою підтверджує досвід вчителя Золочівської 6-класової школи Пилипа Лисецького. У статті “10 місяців праці на “Живій Книжечці” педагог запропонував замінити читанки на відповідні до віку дитини книги з шкільної бібліотеки. Найбільший інтерес такі зміни викликали в учнів молодших класів, які “першого дня кинулися, як ті ненажори, на книжечки”, тоді як старші учні не квапилися до бібліотеки і виявили бажання продовжувати навчання за читанкою [9: 5]. Автор зробив висновок, що саме читанка приглушує інтерес до читання книжок: “Менші діти, завдяки “Живій Книжечці” ввійшли вже на шлях самоосвіти й книжечка стала для них хлібом, без якого їм годі й ферії пережити. Учні 6 класу виховані на мертвій читанці, завдяки тим всім читанкам-монополькам, затратили по 5 роках навчання свою цікавість й вони вміють жити вже без книжки” [9: 7]. Отже, деякі читанки не лише не розвивали особистість учнів, а, нерідко, звужували коло їх інтересів. А книга виконувала роль тільки допоміжного засобу у навчанні школярів. На сучасному етапі розвитку шкільної освіти книга також використовується переважно як додаткова література та домашнє читання. Але, враховуючи її позитивний вплив у процесі виховання школярів, завданням школи, батьків та позашкільних закладів є формування у дітей потреби у читанні творів.

Виявити ступінь результативності навчання книгою можна за допомогою статистичних даних про працю на “Живій Книжечці” [9: 5]:

Клас	Кількість учнів	Прочитано книг за 8 місяців	Середня кількість книг, прочитана одним учнем
1	40	327	8
2	51	1723	33
3	37	995	26
4	45	1138	25
5	32	567	17
6	19	161	8

Зі статистики зрозуміло, що протягом шести років навчання книга не стала необхідністю для учнів 6 класу. Саме тому, кожна дитина цього класу протягом десяти місяців експерименту прочитала, в середньому, 8 книжок, тобто стільки ж, скільки учні першого класу. Оскільки, результати читання учнів старших класів не були високими, можна вважати, що навчання на “Живій книжечці” стало ефективним лише для учнів молодших класів. Таким чином, використання з першого класу художньої літератури, як невід’ємної складової навчально-виховного процесу є необхідною умовою різнобічного розвитку учнів.

Поряд із застосуванням технологій навчання на “Живій Книжечці”, важливим шляхом підвищення рівня читальництва дітей і молоді є позитивний приклад та вплив учителів: “Учителі і другі інтелігенти в селі повинні заохочувати нарід до купування книжок відповідними викладами, розговорами, а найважливіше: приміром!” [3: 2]. Тому, нерідко “Рідна школа”, “Учительське слово” та інші журнали закликали педагогів до популяризації книжок серед учнівської молоді. В цей же час, журнали та часописи для дітей та молоді, такі як “Світ Дитини”, “Наш приятель”, “Молода Україна”, “Поступ”, пропонували читачам

різноплановий матеріал (про це свідчить зміст цих журналів¹), який розвивав читацькі інтереси молоді. В результаті чого дитина мала змогу визначитися у своїх вподобаннях та продовжувати подальше вивчення тої чи іншої теми.

Важливе місце у журналах для дітей та молоді відводилося національному вихованню молодого покоління. Наприклад, у дитячому журналі “Світ дитини” було вміщено віршик “...Хто ти?” [6: 5], в якому порушувалися питання формування національної свідомості та патріотизму дитини.

Більш глибокий і ґрунтовний аналіз патріотизму представлений у листах В. Липинського до молоді (Поступ, 1927. – січень-лютий – С. 11-16): “Бути патріотом це значить шукати задоволення не в тім, “щоб бути Українцем”, а в тім, щоб було честю носити ім’я Українця. Бути патріотом це значить перш за все вимагати гарних і добрих учинків від себе як від Українця, а не перш за все ненавидіти інших тому, що вони “не-Українці” [2: 16].

Отже, у різних журналах для дітей і молоді одночасно був розміщений тематично споріднений матеріал. Тобто, якщо у дитячих виданнях певна проблема викладалася у доступній формі (невеличке оповідання чи віршик), то у виданнях для молоді вона вже розглядалася з наукової точки зору. Матеріал, підібраний таким чином, сприяв постійному розширенню кругозору та світобачення дитини, формуванню аналітичних здібностей та власних оцінних суджень. Позитивним, також, було гармонійне поєднання у журналах для дітей та молоді розважальних статей та публікацій серйозного, проблемного характеру, творів як вітчизняних, так і зарубіжних письменників та поетів², що свідчило про прагнення української інтелігенції виховати молодь у контексті національних та загальнолюдських цінностей, залучити її до двох культурних скарбниць: вітчизняної та світової.

Ще одним важливим кроком у напрямку залучення учнівської молоді до читання українських книжок було проголошення жовтня “місяцем книги”. Окрім заходів, організованих школами, традиційним було проведення по містах і селах свята книги, яке супроводжувалося виставками та ярмарками книжок. У жовтні більшими тиражами видавалися книги, журнали та інші видання, при цьому ціна на них була нижчою від звичайної, щоб кожен міг придбати собі уподобану книгу. Проте, переважно, люди не проявляли інтерес до подібних акцій. З цього приводу А. Домбровський у статті “Книжка і письменність на село” зазначав: “Як мало цікавиться виставками наше громадянство, як рідко являються на тих виставах гості-відвідувачі!.. А про продаж книжок і говорити не стоїть. Жовтнева продаж не перевищила кождомісячну навіть 100 %-тами. Іноді продаж не покриває навіть коштів гладження вистави й ярмарку” [3: 2]. Малий інтерес до книги, на думку автора, пов’язаний з відсутністю відповідної пропаганди: “...наше село консумувало б більше книжок, коли б поведено відповідну пропаганду за друкованим словом, коли б добрій книжці товаришила на село добра рекляма” [3: 2].

Як бачимо, рівень читальництва у Галичині наприкінці 30-х рр. ХХ ст. покращився не на багато, незважаючи на те, що всі заходи, що проводилися інтелігенцією, вчителями, бібліотекарями позитивно вплинули на прищеплення учням любові до друкованого слова. В значній мірі, це було пов’язано із відсутністю системи у залученні дітей та молоді до читання книжок. Крім того, не було створено належних умов у школах та бібліотеках, які сприяли би формуванню у дітей та молоді мотивації до навчання і читання. В результаті цього в учнів було відсутнім бажання до подальшого розвитку та пізнання оточуючого світу. Велике значення у формуванні мотивації та бажання читати відіграє родина. Проте, не завжди виховання дітей здійснювалося відповідним чином: “Не можемо не зауважити, що й родинне

¹ Наприклад, зміст журналу для молоді “Молода Україна” (1925 р.) включав наступні статті: “Дещо з історії театру”, “Що таке історія?”, “Мандрівки насіння”, “Люблю книжку”, “До комор Довбуша”, п’єсу “Вередлива принцеса”, казку “Куций чорт та його мати” та багато іншого цікавого матеріалу.

² Поступ, 1927-1928 рр. – Г. Честертон “Зламаний меч”, В. Залозецький “Значінне традицій для молодого покоління”, С. Семчук “Благодарення” (містична драма), М. Делле Граціє “Два вороги”, Меріяш “Генерал барон Гатаяма”, О. Назаруку “В улюбленій станиці Карла Великого”, П. Шостаківський “Гетьманський універсал з 16 жовтня 1918 р.” та ін.

наше виховання, навіть в значній більшості інтелігентних родин примушує бажати кращого: переважно дбайливість про дитину обмежується заспокоєнням звичайних потреб, щоб вона була сита, обута й вдягнена, в кращім випадку, чи вивчила лекції, ну й розуміється, щоб слухалася, не перечучи батьків” [4: 118].

Ураховуючи усі вищеперераховані чинники, корінь проблеми занепаду читальництва бачимо у недосконалості тогочасної системи освіти. Про це свідчить проголошення польською владою лютого “місяцем книги” (отже, проблема занепаду читальництва була не лише українською, а й польською). У рескрипті в справі устроєння “місяця книжки для молоді шкіл народних” від 14 грудня 1926 р., Ч. I – 18528/26 виданим Міністерством освіти у Варшаві було визначено ряд завдань і вказівок щодо організації і проведення у школах і бібліотеках відповідних заходів, при цьому конкретного плану чи вимог не було встановлено: “Міністерство не подає в тій справі ніякого подрібного пляну діяльності – бо не бажає обмежувати ними індивідуальної ініціативи народнього учительства, як головного фактора в тій акції” [10: 3]. Наявність цієї спільної для українців і поляків проблеми свідчить про невідповідне функціонування освітньої ланки, про недостатньо ефективну діяльність позашкільних закладів, що вимагало здійснення комплексних змін у галузі освіти: “Покищо існуюча у нас школа не задовольняє усім вимогам. Розуміється, зустрічаються і в нас розумні і поступові педагоги, що згладжують недостачі школи, але без корінної реформи – це лише хвилеве латання” [4: 118].

Висновки дослідження. Проблема занепаду читальництва є актуальною і у наш час, оскільки телебачення і комп’ютер в значній мірі замінили дітям спілкування з книжками. Вирішенню даного питання сприятиме використання досвіду галицьких педагогів, які ще у 1920-1930-х рр. ХХ ст. боролися із занепадом читальництва серед молоді Галичини. Їх практика свідчить, що з раннього дитинства батьки, а згодом і педагоги повинні формувати у дітей асоціацію книги з джерелом знань та мудрості. Це стане необхідною профілактикою занепаду читальництва та зниження популярності книги серед населення. Важливе значення у розв’язанні цієї проблеми також відіграє злагоджена і односпайна робота батьків, школи та позашкільних закладів. Цілеспрямована діяльність цих інститутів забезпечить комплексний і різнобічний вплив на учнів, а отже, і формування у дітей стійкої потреби у читанні та подальшому розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вільшанецький З. Роля дитячої книжки у вихованні // Шлях виховання і навчання. – 1935. – Ч. 4. – С. 218-230.
2. Два листи В. Липинського до молоді // Поступ. – 1927. – січень-лютий. – С. 11-16.
3. Домбровський А. Книжка і письменність на село // Учительське слово. – 1936. – Ч. 2. – С. 1-3.
4. Дорошенко Н. Діточі бібліотеки // Життя і знання. – 1930. – С. 117-121.
5. Дорошенко Н. Жива бібліотека // Життя і знання. – 1931. – Ч. 10-11. – С. 302-305.
6. Зеленівський К. ...Хто ти? // Світ Дитини. – 1927. – Ч. 2. – С. 5
7. Іленко О. Лихолітте рідного слова // Учительське слово. – 1926. – Ч. 11. – С. 5-10.
8. Княжинський А. Доповняльна українська лектура у народній школі // Учительське слово. – 1939. – Ч. 11. (309) – С. 77-80.
9. Лисецький П. 10 місяців праці на “Живій Книжечці” // Шлях навчання і виховання. – 1927. – Ч. 2. – С. 5-7.
10. Місяць книжки для молоді // Шлях навчання і виховання. – 1927. – Ч. 2. – С. 1-4.
11. Народне читальництво (3 нагоди місяця книжки) // Учительське слово. – 1938. – Ч. 15 (294). – С. 209-212.
12. Питання авторства шкільних українських підручників // Учительське слово. – 1936. – Ч. 2. – С. 21-24.
13. Семчишин М. Домашня лектура в навчанні української мови в уселюдній школі // Учительське слово. – 1939. – Ч. 13. – С. 97-107.